

УВОДНИК / EDITORIAL

Ваљевске болнице пре пакла

Миле Игњатовић

Српско лекарско друштво, Академија медицинских наука, Београд, Србија

Ваљево у медицинској историографији одмах асоцира на српско ратно страдање у 1914. и 1915. години. Добро су познати синоними: Ваљевска болница, Град болница итд. Тако је и у иностранству због размера тог страдања и присуства бројних иностраних санитетских мисија и посматрача. Они су Ваљево назвали „авенија болница“ (Џон Рид) и „долина мртвих“ (Анри Барби), стање описали као „пакао, прави пакао“ (Лудвик Хиршфелд), а епидемија „три тифуса“, због начина настанка и масовности оболевања, ушла је у све светске уџбенике војног санитета, инфектологије и епидемиологије. У Ваљево је повремено било више повређених и оболелих него становника, а о размерама страдања најбоље говоре бројеви: дневно је евакуисано из Ваљева и по 3000 повређених и оболелих, на евакуацију чекало њих 7000, од 26 лекара који су радили у то време у Ваљево умро је 21!

Ваљевску медицину не би требало повезивати само са овим периодом. Њена историја је богата и пре и после. Нажалост, недовољно је истражена и документована. У Србији нигде није стављена тачка, увек и само три тачке. Поред тога, традиционална српска површност и олако прихватање недоречених или упрошћених података води до полуистина чијом надградњом су стварне лажне истине. Зато има смисла истраживање историје, поготову у Србији, увек уз питање: Да ли је све тако или је истина негде између? Управо о томе говори и чланак Владимира Кривошејева [1]. Он исправља многе заблуде на основу добро осмишљеног истраживања и добром анализом ранијих и новооткривених чињеница.

С почетком обнављања српске државе почиње и формирање њене санитетске службе. Очигледно је било да се мора организовати по угледу на већ развијене стране санитетске службе. Међутим, у сталној борби против немарности, неразумевања и немаштине, српска санитетска служба је имала мукотрпан пут развоја. Њено формирање највише

је успорено ратовима које је новооснована, у почетку полувазална, Србија водила ради стицања самосталности, касније ради остварења националних снова и, на крају, учествујући у светском рату. Наиме, у периоду од 1876. до 1918. год. Србија је водила стотина ратова и провела у рату 13 година или $\frac{1}{3}$ тог времена [2].

На основу Хатишерифа из 1830. било је дозвољено да „Срби могу заснивати болнице“. Пет година касније донесен је први српски – Сретењски устав, у којем је стајао и параграф: „Старати се о средствима којима би се здравље војника одржало и о болницама и о другим за војску полезним заведенијама“. Нажалост, устав нико није признао, али први војни лекари распоређени су исте 1835. и 1838. године. Прве болнице (грађанске и војне) установљене су 1836. Доношењем Турског устава формира се и одељење унутрашњих дела, у оквиру кога је „оделеније карантинско са санитетом“ са др Карлом Пацеком (1807–1876) као првим начелником [3, 4]. Указом од 18. јула 1839. за првог начелника санитета гарнизонске војске Србије постављен је др Емерих Линденмајер (1806–1883), који је од 1845. био шеф грађанског и војног санитета [5, 6]. На место начелника санитета 1847. постављен је др Карло Белони [7]. Интересантно је да је 1839. године окружним лекарима Законом забрањено политичко деловање „јербо имају довољно свога посла“.

У Србији се оснивају прве болнице.

Болница у Шапцу је прва цивилна болница у Србији, коју је отворио Јеврем Обреновић 1826. године. Болница је била смештена у приватној кући, имала је две просторије, али у њој је радио један стални лекар.

Народни шпитаљ у Пожаревацу основан је вероватно 1831. године. Комплетна болница са 80 болесника пресељена је 4. марта 1832. у Велико Градиште, а враћена 7. августа 1832. у Пожаревац после изградње нове зграде. У болници су лечени и повређени, али углавном болесници са заразним болестима и то луесом.

Received • Примљено:

January 11, 2018

Accepted • Прихваћено:

January 15, 2018

Online first: January 30, 2018

Correspondence to:

Mile IGNJATOVIĆ
Serbian Archives of Medicine
1 Kraljice Natalije Street
11000 Belgrade, Serbia
office@srpskiarhiv.rs

Слика 1. Андоновића кућа – Прва ваљевска болница
Figure 1. Andonović's House – First Valjevo Hospital

Слика 2. Андоновића кућа после 150 година
Figure 2. Andonović's House 150 years later

Болница је сигурно постојала и 1833. године, а Министарство финансија је 1846. продало руинирану зграду.

Болница у Гургусовцу (Књажевцу) основана је 1833. године као приватна болница за лечење сифилитичних болесника. Добровољним прилозима грађана изграђена је 1851. зидана зграда са 20 кревета (касније 24). По Ф. Ф. Каницу то је 1868. била најбоље уређена болница у Србији. Болницу су спалили Турци 1876.

Формирање српске санитетске службе је преспоро. Карло Белони, начелник санитета, доставио је 1865. године предлог за реорганизацију санитетске службе. Поред мноштва предлога, начинио је и три пројекта за унапређење и организацију српске војносанитетске службе по узору на аустријску. Како сам каже, сваки се „предлог неколико дана одржао као предлог, па најпосле се у прабини архиве удавио“ [8].

Закон о устројству болница (1865) предвиђао је постојање јавних и приватних болница. У Србији у периоду 1871–1874. постојало је 13 окружних болница и то у: Београду, Шапцу, Ваљеву, Смедереву, Пожаревцу, Неготину, Зајечару, Књажевцу, Крушевцу, Чачку, Горњем Милановцу, Крагујевцу и Јагодини. Болнице су се налазиле у неусловним просторијама и биле су лоше опремљене, али су у њима радили дипломирани лекари [9].

Окружна болница у Пожаревцу основана је 1867. године и налазила се у изнајмљеним зградама, а у нову (лоше направљену) зграду пресељена је 1885. Варошка окружна болница у Београду („Болница вароши и округа Београда“, у Видинској улици, данас зграда Српског лекарског друштва у улици Џорџа Вашингтона), изграђена је 1868. средствима града и округа, а на основу плана *Попичетељства унутрашњих дела* из 1855. године. Болница је имала два спрата и 120 кревета, а први управник био је Јован Валента. Законом из 1881. преименована је у Општа државна болница, када је имала пет одељења.

Угледни и напредни грађани Ваљева заједно са својим окружним физикусом Францом Тесаром, после више захтева, добили су јануара 1867. дозволу од Министарства унутрашњих дела Кнежевине Србије да

оснују болницу. Закупљена је кућа ваљевског трговца и ранијег среског начелника Алексе Андоновића, опремљена је и почела са радом на јесен исте године. За првог управника је постављен Франц Бихали, нови окружни физикус.

Према извештајима Владана Ђорђевића из 1872. године, стање у болницама било је катастрофално. Биле су смештене у делу касарне (као у Београду) или у делу кафане (као у Чачку). Практично без икаквог особља и неге, а доктор је лекове давао из своје торбе. Лечење није било компликовано и сводило се на две ствари: хлађење ледом и пуштање крви помоћу пијавица [10]. Болница у Ваљеву, у кући Андоновића (слике 1 и 2), била је нешто боља (имала је седам соба, од тога четири болесничке), али није задовољавала стандарде за једну болницу и 1885. је направљена нова болница [1].

Заслугом Владана Ђорђевића (1844–1930) донесен је 1871. Закон о уређењу санитетске струке и о чувању народног здравља, којим је нормирана болничка служба, обједињена управа болница и обједињени сви окружни болнички фондови. То је условило изградњу условних болница: 1878. у Прокупљу, 1881–85. у Смедереву, Ваљеву и Пожаревцу, 1886. у Нишу, Врању и Пироту, а 1893–94. у Алексинцу и Бољевцу. Такође, заслугом др Владана Ђорђевића, првог послератног начелника Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела, крајем 1879. донет је Закон о народном санитетском фонду, којим се обезбеђују средства, а у марту 1881. и чувени Закон о уређењу санитетске струке и о чувању народног здравља, којим је предвиђен и преображај наше грађанске санитетске службе и то: стварање властитог лекарског кадра, развој здравствене службе и подизање 80 окружних и среских болница [11]. Међутим, добро замишљени закони нису реализовани због политичких борби, знатно умањених потребних средстава при коначном одлучивању у Народној скупштини (опозиција, махом посланика са села, гласала је против) и Српско-бугарског рата [12].

Ваљевци су, као ретко где у Србији, оставили значајне записе о изучавању своје медицинске историје. Најбитније је да је и данас изучавају и исправљају грешке.

Са српским схватањима и бригом о својој историјској културној заоставштини ће бити теже. Да ли је највећи злочин неправда или заборав? Ипак, зграде су само заборављене и нису доживеле судбину хирурга! Да ли је очувана прва ваљевска болница, да ли се у њој могу обићи болесничке собе или та болница мора изгледати као на Слици 2? Како је могућа заблуда да две од три старе болничке зграде нису сачуване, а да су оне ту у непромењеном облику? Да ли је очувана зграда хирургије Обласне болнице у Ваљеву, у којој је Јован Мијушковић успешно ушио, 7. априла 1928. први на Балкану, прострелну рану срца код дечака Драгомира Митровића? О томе је публиковао изванредан чланак у овом часопису [13] и описао како је збрињавао повреду у локалној анестезији 10 сати после рањавања, како се борио са крварењем, перикардитисом, пнеу-

мотораксом, плеуритисом и пнеумонијом, без трансфузија, инфузија и антибиотика. Јован Мијушковић (1886–1944) касније је предавао историју медицине на Медицинском факултету у Београду, прво као доцент на Катедри социјалне медицине, а 1939. године формирао је први пут Катедру за историју медицине, која је постојала до 1941. и више никада. Мијушковић је био и оснивач и шеф хирургије у Кличко-болничком центру Звездара када је стрељан због другачијих уверења [14]. Да ли се сећамо малог Владе, хируршке ваљевске легенде о коме тако лепо пише Теодор Божин у својој аутобиографији [15]? Да, то је др Влада Поповић (1868–1944), хирург и први управник Окружне болнице у Ваљеву којег су нове власти убиле моткама јер је лечио сваког оболелог. Судски је рехабилитован 2007. године. И? Колико све нас ово уопште интересује?

ЛИТЕРАТУРА

1. Krivošejev V. Prvi namenski građeni bolnički objekti u Valjevu. *Srp Arh Celok Lek.* 2018; 146(1–2):102–8.
2. Ignjatović M. O izučavanju istorije vojne medicine i hirurgije. *Vojnosanit Pregl.* 2002; 59:429–35.
3. Stanojević V. Dr Karlo Pacek (1807–1876). *Srp Arh Celok Lek.* 1958; 86:135–7.
4. Mihailović V. Prvi diplomirani lekari u obnovljenoj Srbiji (IV). *Srp Arh Celok Lek.* 1938; 40:725–34.
5. Mihailović V. Prvi diplomirani lekari u obnovljenoj Srbiji (V). *Srp Arh Celok Lek.* 1938; 40:824–41.
6. Proslava stogodišnjice od osnivanja Sanitetskog odeljenja u obnovljenoj Srbiji 1839 g. *Srp Arh Celok Lek.* 1940; 42:4–7.
7. Ivanić S. Oni koji su vodili sanitetsku službu u Srbiji. *Srp Arh Celok Lek.* 1940; 42:7–23.
8. Stanojević V. Dr Vladan Đorđević osnivač Srpskog lekarskog društva i „Srpskog arhiva za celokupno lekarstvo“. *Srp Arh Celok Lek.* 1972; 100:1–7.
9. Ignjatović M. *Bolnice.* U: Popov Č, Stanić D (gl. urednici). *Srpska enciklopedija.* Tom 1. Knj. 2. Novi Sad: Matica srpska; Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Zavod za udžbenike; 2011. str. 349–53.
10. Đorđević SP. Kritički stav i osvrt dr Vladana Đorđevića na rad Varoške i okružne bolnice u Beogradu 1872. godine. *Acta Hist Med Stom Pharm Med Vet.* 1991; 31(1–2):5–17.
11. Stanojević V. Rad Srpskog lekarskog društva i njegovih članova na reorganizaciji sanitetske službe do 1915. U: Đurić DS, gen. editor. *Spomenica Srpskog lekarskog društva 1872–1972.* Beograd: Srpsko lekarsko društvo; 1972. str. 70–85.
12. Ignjatović M. *Srpska sanitetska služba 1820–1900.* U: Mučalica M, urednik. *Odjeci. Zbornik radova sa okruglog stola sa međunarodnim učešćem, posvećenog braći Radovanović.* 2010 Sep 3–4. Beograd: Prirodnjački muzej; Subotica: Gradski muzej; 2010[DVD]. str. 1–26.
13. Mijušković J. Jedan uspeo šav na srcu. *Srp Arh Celok Lek.* 1928; 30(12): 963–73.
14. Saopštenje Vojnog suda Prvog korpusa N.O.V.J. o osuđenim ratnim zločincima u Beogradu (sa spiskom 105 streljanih osoba). *Politika* 1944 Novembar 27; str. 1–2.
15. Božin T. *Od krojačke igle do hirurškog noža.* Beograd: Ž. Z. Jelić-Jasminka de Pouzols de Saint-Phar-Božin; 2010.